

VAKIFLARIN GÖRDÜĞÜ ÇEŞİTLİ HİZMETLER

ŞAKİR BERKİ

Vakıflardan maksad, Medeni kanundan evvelki ve sonraki tesislerdir. Zira Vakıfla tesis arasında gaye itibariyle tam bir birlik vardır; aradaki teknik farklar nazara alınmaz. Binnetice bu yazı, aynı zamanda vakıf ve tesislerin oynadığı içtîmai, mali, iktisadi ve hattâ siyasi roller için müşterektir.

Tarihçe itibariyle, İslâm dininde içtîmai yardımın ferdî mamelekle teminine matuf olan sadaka¹ vazifesinin alabildiğine gelişmesiyle inkişaf etmiş olan Vakıflar, iyice belirtilmediği zaman yalnız «hayrî müessese» şeklinde ifade olunur. Bu ibareye bakılacak ve saplanılacak olursa, vakıf ve tesisin gayesi şümulsüz gibi görülür. Hakikati halde, Vakıflar, aşağıda izahına çalışılacak olan çok cepheli hizmet görmektedir ki, bunlardan bir kısmı bizzat vakıf yapanın faydasına, diğerleri de cemiyetin ve hattâ Devlet hükâmî şahsiyetinin yararınadır.

Vakıfların bu şümüllü hizmetleri umumiyetle altı kısımda mütalâa edilebilir:

- 1 — Vâkıfın (vakıf tesis yapanın) servet ve parasının beyhude ve fuzuli yerlere sarfına mâni olmak.
- 2 — Fakr-u zarurette olanlara iktisadi ve mali ve binnetice içtîmai yardım sağlamak.
- 3 — Bütçesiyle âmme hizmetlerini tam mânasiyle göremiyen Devletlere âmme hizmetlerinin görülmesinde ve şümulünde ferdî mamelekin iştirâki suretiyle yardım etmek.
- 4 — Milletın dinî ihtiyaçlarını, âyin ve ibadet arzularını tatmin ve bu u-

ğurda yapılan âbideler dolayısıyla, milletın tarihini ve turistik imkânlarını zenginleştirmek.

- 5 — Millî servetin daimî suretde işletilmesi ile muattal kalmasına engel olmak.

- 6 — Millî Eğitim sahasında rol almak. Sayılan bu hizmetleri ve şümulünü anlayabilmek için her biri üzerinde ayrı ayrı durmak zaruridir.

1 — Vâkıfın servet ve parasının beyhude ve fuzuli yere sarf edilmemesini temin etmek:

Vakıf yapanlar, yapacakları tesisle hayatta olduğu gibi, öldükten sonra da hayır işlemeye devam etmek arzularını tatmin ederler. Dinî ve içtîmai şahsiyetinde

1. Sadaka, Devlet, ferd ve sair toplum himmeti ile, çalışılmıyacak durumda olan müslüman veya gayrî müslim ve hattâ hiç bir dine salık olmiyan hemcinslere ferdî mamelekden yapılan teberru'dur. Aş insan, her gayrete rağmen, iş bulup çalışmak bahıyarlığından mahrum insan, ya hırsızlık yapacak veya dolandırıcılık irtikâp eylemeğe mecbur kalacak, yahut yol kespi adam soymakla ölmek için uğraşacaktır. Bu haslet nesebi ve içtîmai mevkii ile ahlâkı ne olursa olsun her insan için müşterektir. Sadaka, yukarıda sayılan fiilleri önliyen, muhtaçlarla muhtaç olmiyanları kardeşleştiren, ferdî gayret ve mamelekle yardımlaşmadır; tefahur için değil, Allah rızası için verilir, inananlar için Hisab Gündeki mükâfâtı hakır ve büyüktür. Aşıkâr surette verilmesini tensib buyuran Kur'an-ı Kerimde gizli verilmesi, yardım görenin izzet-i nefsinı siyanet sebebi ile, daha faziletli bir hareketdir. Önemle kaydedilmelidir ki, sadakayı teşbib buyurmuş olan Kur'an-ı Kerim, dilenciligi, yani muhtaç olmadıği halde ve çalışabilir ve iş bulabilir bir muhitte olduğu halde, insanların sadakayı dinî ve insanî vazife-addeden en samimi hissiyatını istismara yeltenererek Allah rızası için el açmayı âdet edenleri takbih eder; çünkü Kur'an'da her şeyden evvel kendi emeği ve alın teriyle kazanmak tavsiye buyurulmuş, emredilmiştir.

İçtimai yardım terbiyesi mevcut olanlar, servetlerini bazı fuzuli eğlence yerlerinde, sefahet âlemleri masalarında, devamlı şans oyunlarında elden çıkarmaktan çekinirler. Bu yerlere sarf edeceklerine vakıf yapmayı tercihle israf konusu olabilecek servetlerini içtimai yardım uğruna teberrü ederler. İslam Dininde israf, âyet-i kerimelerle memnu olduğundan, müslüman halkın ve zenginlerin, servetlerini israf etmeyip vakfeylemek suretiyle devamlı yardıma tahsis etmeleri farz kadar kuvvetli bir vazifedir. İşte vakıf insanların ve her şeyden evvel bazı müslüman zenginlerin faydasız ve fuzuli tasarruflarını önler ve bu gibilerin beyhude yere sarfedilecek olan servetlerinin müsbet sahalara tahsisine vesile olur ki bunun ferde ve cemiyete olan faydası izaha ihtiyaç göstermez. Bu itibarla Hz. Muhammed, Kur'an-ı kerimin çok sık telkin buyurduğu sadakaya dair âyet-i kerimelere istinadla vakfı mütemadiyen teşvik eylemiş ve kendileri de hayatlarında her fırsatta vakıf yaparak vakfa dair tavsiyelerini bilfiil tatbik eylemişlerdir. İslâmda vakfın mebzul olması ve bilhassa ileri müslümanlarla, okumuş müminlerin vakıf yapmış olmaları hep bu sünnete imtisalen ve hürmetendir. Bu sünnetle beslenmiş olan müslümanlar, fazla servetlerini fusuli ve faydasız israf alanlarında heba etmezler; Kur'an'da da mükâfatı sık sık ifade buyrulan muhtaç âmmeye sadaka, malî kudreti yetersiz devlete yardım gibi aslî iki gayesi bulunan vakıf müessesesi ile teberrü ederler. Mamafih, şuna işaret edelim ki, vakfı yalnız dindarlar, müslümanlar yapmaz; insanî hisleri kuvvetli olan asil yaratılışlı kimseler de yapabilirler. İnsanların ekserisi bu ruh asaleti ile yaratılmış olduklarından, Kur'an-ı Kerim ve Hadisler bu asil yaradılışı teşvik buyurmuş ve bu suretle İslâm âlemi ve bilhassa müslüman Türklerde vakıf meyli ebedilemiştir.

2 — Fakr-u zarurette olanlara içtimai yardım :

Vakıfların gördüğü ikinci hizmet muhtaç kimselere ölümden sonra dahi sadaka ile yardımdan ibarettir. Bu devamlı yardım ihtiyacı yalnız vâkıfın ölümünden

sonra tatmin edilmez; vâkıf yaşarken de aynı arzuyu tatmin edebilir. Gerek İslâm hukukunda, gerek muasır medeni hukuk sistemlerinde resmi senet ve ölüme bağlı tasarrufla tesis ve vakıf kabul edilmiş olduğundan vakıf yapacak olanlar resmi senetle vakıf yapma imkânından faydalananak ölümlerinden evvel de mallarından bir kısmını âmmeye² vakfederek toplum hayatı için zaruri olan devamlı yardımlaşmayı hayatlarında gerçekleştirebilirler.

Vakıfların bu ikinci hizmeti sosyal adalet dâvasına ferdî mamelekin iştirakini ifade eder. Sosyal adalet, yani içtimai, malî ve iktisadi hak ve nasafet, her şeyden evvel her vatandaşın iktisadi ve mali durum itibariyle vasatî bir şekilde refah seviyesine ulaştırılması demektir. Bu bir idealdir, devletlerin gücü ve milletin hayırseverliği nisbetinde tahakkuk edebilir. Sosyal adalet, yalnız muayyen bir zümre vatandaşın değil, memur, her nevi işçi³ köylü, tüccar ve sanat erbabının vasatî, malî ve iktisadi durumlarının temini ile Hükümetçe ve milletçe gerçekleştirilmesi icab eden bir mefhumdur; sosyal adaletin ferahta müsavat şeklinde tarifine kalkışmak bir hayaldir; tahakkuk etmiyecek ve daha ziyade siyasi edebiyat mahiyeti arz eden tariflerden kaçınılmalı, tahakkuk edebilecek olan, akla yakın tariflere itibar olunmalıdır. İşte İslâmiyet sosyal adalet dâvasını böyle ele almış, ve refahta müsavatı değil, milletteki her zümrenin iktisadî ve malî vasat seviyesini temin dâvasına parmak basmış, sosyal adalet lafzını mülkiyette müsavat esası ile asla karıştırmamış ve mefhuma makul ve en geniş

2. Vakıf âmmeye yapılan yardımdır; aksi halde Medeni Kanundaki hibe veya teberru hükümleri cereyan eder. Bir şahsın bir kütüphâne tesis ederek fakir talebenin okumalarına tahsis etmesi vakıftır; fakat bu kütüphaneyi isim zikrederek muayyen fakir talebeye tahsis etse, teberrudur. Keza, bir şahıs muayyen bir para ile fakir talebenin iâşesini temine ait bir tahsiste bulursa, bu vakıftır; aynı para isim zikri suretiyle adedi ne kadar fazla olursa olsun fakir talebenin iâşesine hasrolursa teberrudur.

3. İşçi : amele demek değildir; her nevi fikir ve emek sahibi işçidir. Bu itibarla içtimai adaleti yalnız amele veya fabrikalarda çalışan işçilere hasretmek yanlış; çünkü sosyal adalet, adı da üzerinde olduğu gibi camianın bütün unsurlarının vasatî refah seviyesini temin iddia ve dâvasında olan bir mefhumdur.

manasını vererek vakıfları da sosyal adalet (içtimai yardımlaşma) düşüncesiyle harekete getirmiştir. Hayrî vakıflar bunun en tipik misalidir.

Vakıflar mirasçıların haklarını da iptal etmez. Binnetice hayri vakıflar da mirasçı haklarını ihlâl ederek içtimai adalet temin edecek iken bir yandan da içtimai adaletsizliğe vesile olmazlar. Çünkü gerek İslâm hukukunda, gerek muasır medeni hukuk sistemlerinde ferdî mülkiyetin bir tabikatından başka bir şey olmıyan miras hakkı üzerinde titizlik gösterilmiş ve tesis yapanın vakıf arzusu mirasçıların mahfuz hisseleri çerçevesinde kabil-i tahakkuk addedilmiştir. Vasiyetle, daha umumî tabirlere göre ölüme bağlı tasarrufla vakıf yapanlar, ancak tasarruf nisabı üzerinden mal tahsis edebilirler; aksi halde mahfuz hisseli mirasçılar, tenkis dâvası ile fazla tahsis edilmiş olan vakıf malı istirdada haklıdırlar. Keza vâkıf hayatta iken, yani resmi senetle yapılsa hüküm nisbeten böyledir. Keyfiyeti tasrih zaruridir. Bir şahıs yaşadıkça bütün mallarında dilediği gibi tasarrufta serbesttir; en yakın mirasçıları olan çocukları, karısı dahi ona mallarının hepsini tasarruf etmemesi, bir kısmının da kendilerine mirasla intikal etmek üzere terekede kalması şeklinde imada dahi bulunamazlar. Bunun hukuki ve ahlaki sebeplerini burada izaha lüzum görmüyoruz. Binaenaleyh, herkes ölmeden evvel vakıf yapmak istediği takdirde bütün mevcudunu vakfedebilir. Ancak bazı Medeni Kanun sistemlerinde ölümden bir sene evvel yapılmış olan teberruların tenkise tabi tutulacağı yazılıdır. İsviçre ve Türk Medeni Kanunları da bu sistemi kabul etmişlerdir. Görülüyor ki resmi senetle vakıf, yani vâkıfın hayatta yaptığı vakıf, içtimai adalete, toplumsal yardımlaşmaya daha vasi şekilde iştirâk etmek imkânını vermektedir. Aynı zamanda hukuk bilgisi ile de alâkası olan bu meselelerin hukuk tekniği ile ilgili cihetlerine dokunmaya burada mahal ve imkân yoktur.

Hayrî vakıflar, her şeye rağmen iş bulamamış ve çalışarak kazanmak bahtiyarlığına erişmemiş her zümre vatandaşın,

hatta tâbiyetsiz olan hemcinslerin büyük yardımcısıdır. Devlet, Kızılay, Öksüz Yurdları... gibi müesseselerin yardımda aciz gösterdikleri bu kabil bahtsızların ızdırabını az çok dindirirler. Böyle vakıflar oldukça fakirlerin sokaklarda el açarak dilenmeye, halktan teberru ricasında bulunmaya hakları da olmaz. Dilencilik içtimai yardım müesseselerinin fazlalaştırılması ile menedilebilir; kırbaçla, şiddetle ve nasihatle değil. Her türlü çabalamasına rağmen Devlet kapısında iş bulamıyanlar, aile sinelerinde çalışma imkânına nail olamıyanlar, akrabalarının ve komşularının desteklenmesiyle kalkınmaya ve vaziyetlerini düzeltmeye teşvik olunmıyanlar elbetteki dileneceklerdir; çünkü insan, fıtraten sefalet içinde yüzse bile hayat hakkından vaz geçemez. Kaydedildiği üzere, dilencilik fakr u zaruret ummanında yüzenlerin yaşamak için yapacakları bir çok fenalıkları önler ve Kur'ân-ı Kerîmde bunun için mubah görülmüştür. Fakat hatırlatalım ki, yine daha evvel kaydedilmiş olduğu üzere, Kur'ân-ı Kerîm halkın merhametini, Allah rızası için içtimai, mali yardımı vazife bilen hüsnüniyetini ve dindarlığını istismar eden dilencilikleri hakir görür. Cenab-ı Peygamber bu kabil dilenciler hakkındaki çeşitli hadisleri tetkik edilmeye değer. İşte dilencilikle şiddetle mücadele bu kabil dilencilere yöneltilecektir. Muhtaç olmadığı halde dilenenlerin hali dolandırıcılıktan başka bir şey değildir.

3 — *Bütçesiyle âmme hizmetlerini tam manasiyle göremiyen devletlere yardım :*

Âmme hukuku icabından olarak her âmme hizmetini görmekle mükellef olan : Devlettir. Fakat Devlet, âmme, millet hizmetlerini bütçesinin iktidarı nisbetinde başarabilir. Bazı devletlerde hazine zayıf olduğundan her âmme hizmetini gereği gibi ve en çok fayda sağlayıcı şümulde göremez. Hazineyi takviye maksadiyle de kahredici, halkı ezici, halkın vasati hayat seviyesini yok edici vergi sisteminden imdat dileyemez. İşte bütçesi ancak en zarurî âmme hizmetlerinin başarılmasına mü-

sait olan memleketlerde vakıflar ve tesisler, ferdî mâmelekin âmme hizmetine yardımını bakımından kayde şayan bir rol oynarlar. Bu gibi memleketlerde ferdî mamelek vakıf müessesesi ile âdeta devletin âmme hizmetleri sahasında destekleyicisidir. Köprüler, hastahane ve revirler, mektepler... gibi âmme menfaatine ait müesseseler vakıflarla ihdas olunarak, milletin, hattâ bütün âmmenin ihtiyacı görülür. Önemle kaydedilmelidir ki, bütçeleri çok zengin devletler bile vakıflardan fayda edinirler. Çünkü vakıflar sayesinde kurulan bazı âmme hizmeti müesseselerine sarfedilecek olan para hazineden bu müesseselere mukabil sarfedilmez ve bu para ile devlet, hazinesi müsait devlet, daha başka ve mütenevvi âmme hizmeti görmek imkânı bulur. Bu izah anlatır ki zengin devletler bile vakıflardan faydalanırlar ve vakıf ve tesisler bu suretle zengin devletlere de faydalı olur.

Bunun içindir ki, Amerika gibi en zengin devletlerde bile vakıf yapma fitratı mümkün mertebe teşvik görür ve bunun içindir ki, o diyarlarda vâsi âmme hizmetlerine rağmen vakıf şebekesine tesadüf olunur.

Hastahaneler, revirler, köprüler, kütüphaneler, talebe yurdları, meralar... teşekkül eder. Bu müesseseler âmme hizmetine dahildir ve memleketimiz de dahil olmak üzere vakfa önem veren sair memleketlerde bu mevzularda vakıf ve tesislere tesadüf olunur. Özel ormanlar dahi vakfedilebilir. Bu bakımdan vakıflar, ve tesisler memleketin orman dâvasına da hizmet eder; mera vakıfları da yurdun toprak hukukuna dahil âmme hizmetine yardım eder. Vakıf ve tesislerin bu yardımlarını çoğaltmak için bunların teftiş ve murakabesiyle vazifeli olan resmi müesseselerin en büyük titizliği göstermeleri icab eder. Aksi halde, bundan evvelki Dergideki yazıda da kayd edilmiş olduğu gibi * fertlerde vakıf ve tesis yapmak hevesi kalmaz; hali, vakti yerinde olan kimseler servetlerini âmme hizmetinden başka sahalarda elden çıkarmayı tercih ederler veya vakfedilecek servet mirasçılara, yani ferdî menfaata intikal eder. Bilhassa

vakfiyelerdeki ve tesis senetlerindeki şartları ihlâl etmeden mevcut vakıfları idare etmek, vakıf yapma arzusunun misilleni için şarttır. Zira, iradelerinin bihakkın yerine getirildiğini gören halk, vakıf yapmakta hiç beis görmez; malını tesis etmeyi düşünürken endişe duymaksızın mallarını âmme menfaatine tahsis eder.

4 — *Vakıflar milletin dini ihtiyaçlarını, âyin ve ibadet arzularını tatmin eder.*

Din cemiyetleri, milletlerde ahlâk birliği tesis eden ilâhî ahlâk sistemidir, diye de tarif olunabilir. Din sayesinde fertlerin, ailelerin terbiyesi yekdiğerine uyar; sokak terbiyesi ile aile terbiyesi arasında uçurum olmaz, okul ve memuriyet hayatında da aynı ahlâk birliği ve binnetice cemiyet dirliği teessüs eder. Bundan dolayıdır ki, lâiklik prensibini benimsemiş olan Avrupa vesair milletlerin devletlerinde dine önem verilmek örf ve âdetine saygı gösterile gelmektedir. Avrupa ve Amerikayı dolaşanlar ve oralarda bu sahalarda tetkikler yapmış olanlar, keyfiyetin başka türlü olmadığını müşahede etmişlerdir. Dinin yukarıda kısaca kaydedilmiş olan toplumsal rolünden dolayıdır ki, Avrupa ve Amerika'da mekteplerde din dersi konmasında en ufak mahzur görülmemiştir. Din, yalnız ahkâm ve ahlâk esaslarından ibaret olmayıp ibadete de büyük önem verdiği için, cami, mescid, sinagog, havra... vakıfları yapılmaktadır. Cami ve mescidler, prensip itibariyle ibadet yerleri olmakla beraber, içlerinde vaiz, yani din bilgisi verildiğinden, bir bakımdan da halkın din okullarıdır. Demek cami ve mescidler, milletin maarif ordusuna da dahildir. İşte bunun içindir ki, İslâm dini cami ve mescid vakıflarına çok büyük önem vermiştir, samimi müslümanlar servetlerinin bir cüz'ünü cami ve mescid vakıflarına hasretmişlerdir.

Camiler, mescidler, kiliseler, sinagoglar ve havralar, aynı zamanda bir milletin muayyen bir tarihteki mimari stilini gösteren deliller ve âbideler olduklarından, hiç bir devlet lâiklik mülâhazası ile cami

* 5 sayı, s. 19.

ve mescit vakıflarına müstagni kalmaz. Aksi hal, tarihi eserleriyle ilgisizliktir.

Keza cami ve mescitler, kilise ve sinagoglar... bir memleketin turist çeken varlıkları, tarihî âbideleridir. Bu bakımdan da hiç bir devletin bu müesseselere ait vakıflara ilgisizlik göstermesi hoş görülemez. Millî servetlere ve gelir kaynaklarına ilgi göstermiyen devletler, vazifelerini eksik yapan devletlerdir.

Cami ve mescit, kilise ve sinagog, havra... vakıflarının gördüğü hizmetleri de bu suretle belirtmeğe çalıştıktan sonra, Vakıfların gördüğü bu çeşitli hizmetler karşısında âmme velâyetinin vazifesini en özlü şekilde kaydederek yazının netice kısmına geçiyoruz.

5 — Millî servetin daimi surette işletilmesi.

Vakıfların akla gelebilen son hizmeti de, vakfa dâhil gayrimenkullerin daimi olarak istihsal ve gelir kaynağı halinde bekasını temindir. Vakfa veya tesise dâhil arazi ve ebniyede aslanan bunların vakfın gayesini temin maksadiyle dâimi olarak işletilmesi olduğundan, vakıf mevzuu gayrimenkullerin muattal bırakılması akla gelemez. Bunun içindir ki, mütevellisi münkariz vakıflara devlete izafetle âmme velâyeti el koyar; bu el koymadan maksad mütevellisi kalmamış olan vakıfların tasfiye edilerek mevcudunun âmme menfaatine de olsa sarfedilmesi değil, işletilmesinin teminidir; yani vakfın gayesinin tahakkuk ettirilmesi için, vakıf mevzuu gayrimenkullerin az çok gelir getirse bile, iktisadi, zirai ve ticari sahalarda faal durumunu muhafazadan ibarettir. Mülhak vakıfların mazbut vakıf haline gelmesinin sebebi başka türlü izah olunamaz.

Vakfa dâhil arazi mirasla intikal etse idi, ya mirasçılar arasında çok cüz'î kısımlara bölünerek istihsal ve gelir kaynağı olmaktan uzaklaşacak, veya, mirasçılarının hususî hukuk esasları dairesinde serbest tasarruf sahasına dâhil olarak muattal kalacaktır veya mirasçılar bunu başka suretlerle elden çıkaracaklardı ve bu suretle yukarıda izah olunan memleketşümül fayda tahakkuk etmeyebilecekti.

6 — Vakıfların Millî Eğitim sahasındaki rolleri.

İslâm Dini ilim ve irfana çok büyük önem verdiği⁴ müslümanlar mektep, yani okul ve medrese, yani en son derecesinde Üniversite demek olan müesseseleri vakıf suretiyle mütemediyen ve şevkle ihdas etmişlerdir. Ali Himmet Berkî'nin bu dergide münteşir yazısının son kısımlarında vakıf medreseler hakkında icab eden bilgi özlü olarak verilmiştir. Maarif bütçesi ihtiyaca yetişecek kadar okul ve öğretmen tedarikine müsait olmıyan memleketler için Vakıfların maarif sahasında da imdada koşan ne hayırlı ve ne kadar şümüllü müesseseler olduğunu izaha ihtiyaç hissedilemez. Cami ve mescitlerde vâizlerimizin müslümanlara okul vakfı yapmanın önemini, İslâm Dininin ilme verdiği öneme işaret buyuran Âyet-i Kerîme ve Hadîs-i şerîflerle ifade ve izah etmeleri, dinin memleket maarif hizmetine iştirâki gibi zarurî faaliyeti cümlesindedir. Ahlâk ve âdaba dinc ve bilhassa İslâm Dinine aykırı öğretim sistemi takip etmemek şartıyla her medrese, yani mektep, okul isterse teknik konuyu ihtiva etsin dinen caizdir⁵. Teknik terakkiyi istihdaf eden okulların da vakfa ve tesisinin muteber olduğu cemaate mukni delilleriyle anlatılmalı ve müslümanlarda okul tesisi örfünü uyandırmalıdır. Ahlâk ve âdabla dine muhalif okul tesislerinin muteber olamayacağı İslâm Dini icabından olduğu gibi, muasır bütün Medeni Kanunların tesis hukuku bahsinde reddettiği bir keyfiyettir. Esasen ah-

4. «Bilenlerle bilmiyenler hiç müsavi olur mu?» Âyet-i Kerimesi, ve «Beşikten mezara kadar ilim isteyiniz» İlmî Çin'de bile olsa arayınız!», «İlim, müminin gaip olmuş malıdır, nerede bulsa alır. «Cehen-neme ilk girecek olanlar, ilmi ile amel etmiyen âlimlerle, zulmeden hükümdarlardır.» şeklindeki Hadîsî şerifler, İslâm'da ilim ve irfana verilen önemi belirtmeğe kâfidir.

5. Medrese, içinde bilgi verilen, tedris yani öğretim yapılan millî eğitim müessesesidir; tek kelime ile muhtelif dereceleri kapsıyan okuldur. Umumiyetle Üniversiteye tekabül eden derecesine denmekte idi. Mûderis, yani tedris eden, öğretmen mânâsındadır. Fransızcaı Profesör fiilinden gelen Professeur (profesör) dür. İki Osmanlı Türkçesi, diğerleri lisanımıza alınmış fransızca istilâhlardır.

lâka ve dine muarız okul tesisi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin din ve vicdan hürriyetine saygı ilân etmiş olan ve bütün Dünya Anayasalarında kanuniyet kazanmış bulunan prensibi karşısında da merduttur.

7 — Netice :

Şimdiye kadar verilmeye çalışılan izahattan anlaşılır ki, vakıf ve tesislerin gördüğü her hizmet, dolayısıyla olsa bile âmme menfaati ve âmme hizmetini ilgilendirmektedir. Bu itibarla tesir sahası bu kadar şümüllü olan bu müesseselerin bekasında, artışında ve iyi hal üzere idamesinde âmme otoritesinin müdahale hakkının ve vazifesinin lüzum ve şumulüne hâkim olması icab eden esasların bulunması lâzımdır. Bu esasları şu suretle sıralamak mümkündür:

A — Devlet, vakıfların ehemmiyetine binaen, Vakıfların ve tesislerin bir elden idare ve kontrolü sistemini kabul etmeli ve bunlarla ilgilenecek teşkilâta vakıfların inkişafı, idamesi bakımından icab eden yetkileri vermelidir. Aksi halde, vakıf ve tesislerin kontrolsüzlük ve murakabesizlikten inhitata gideceği tabiidir. Bizde, Evkaf Nezareti ve sonraları Vakıflar Genel Müdürlüğü bu maksatla ihdas ve teşkil olunmuştur.

B — Âmme otoritesi, mütevellisi bulunan vakıf ve tesisleri hiç bir vesile ile bizzat idare edemeyeceği gibi, idaresine iştirâk ve müdahale de edemez; ancak, teftiş ve kontrol hakkı vardır ve bu hak, vakıf ve tesislerin doğrudan doğruya âmme hizmeti görmesinden veya dolayısıyla âmme menfaati temin eylesesinden doğmaktadır. Vakıf senetlerinde âmme otoritesinin teftişini refedici kayıtlar muteber sayılmaz. Vakıf ve tesislerin kontrol ve teftiş masraflarını aynı sebebe binaen yani vakıfların âmme hizmeti gören müesseseler olması dolayısıyla, Hazine tahammül eder. Vakıf veya tesisin gelir ve mevcudu vakfın gayesini karşılamıyorsa veya ancak karşılabiliyorsa, vakfın gelirinden bu nam ile bir meblâğ talep edilemez; Hazine, Vakıfların teftiş ve kontrolü i-

çin iktiza eden masrafa katlanmakla mükelleftir. Vakfiye veya tesis senedinde aksine kayıt bulunduğu hallerde hüküm ona göredir.

C — Mazbut, yani mütevellisi münkariz olduğundan, âmme otoritesince zabt edilmiş olan vakıflarla Hanedan vakıfları ve bir de vakıf senedinde ve tesis senedinde müteveli tayin edilmemiş olan vakıflar, devlet namına selâhiyetli teşekkül tarafından bizzat idare edilir. Aksi takdirde, âmme hizmeti gören bu müesseselerin mahvına rıza gösterilmiş olunurdu ki, bu hali gören fertler bu alâkasızlık ve ihmale bakarak artık vakıf yapmazlar.

Mazbut vakıfların ve tesislerin devlet tarafından işletilmesinde, selâhiyetli makamın vakfın mamelekenden faydalanması ciheti düşünülebilir. Faydalanma nisbeti, bizce, vakfiyede ve tesis senedinde aksine sarahat bulunduğu hallerde, mütevelliyeye tahsis edilmiş olan kıymeti geçmemek lâzımdır. Aksi takdirde vakıf ve tesislerin âmme menfaatine ve hizmetlerine muhassas mameleki, işletme masrafı olarak kullanılmış olur ki, bu da, vâkıfın iradesine, vakfın gayesine ve vakıf yapma arzusuna mesnet olan mülâhazaya riayet-sizlik teşkil eder.

D — Vakıf ve tesislerin inkişafı ve daha fazla gelir getirerek gayelerinin mümkün mertebe daha şümüllü şekilde tahakkuk etmesi ve âmme hizmetlerine daha faydalı olabilmesi için mazbut vakıf ve tesislerin idaresi mümkün mertebe az masrafla temin edilmeye çalışılmalı ve bu bakımdan Vakıflar Genel Müdürlüğü teşkilâtında görülmesi mümkün fazla kadro ve masrafların kaldırılması ve kısılması cihetine gidilmelidir.

E — Vakıfları kontrol ve teftiş ile mükellef âmme velâyetine izafetle kurulan teşekkül (bizde Vakıflar Genel Müdürlüğü) tarihi ve turistik ehemmiyetleri nazarı itibara alınarak, cami ve mescit vakıfları ile tesislerini, yani diyanî vakıfları da teftişe tabi tutmalıdır. Medenî Kanunun bu gibi vakıflarla aile vakıflarını kontrolden müstesna kılmış olması, Vakıflara dair mevzuatla ilgili bu islâhat fik-

rine bizce engel olmamak lâzımdır. Zira, diyanî ve aile vakıflarını idare edenler de insanlardan ibaret olacağına ve her insanda bulunan kusur ve bazı insanlarda mevcut suiistimal meyli bunlarda da mevcut bulunabileceğine nazaran, bu vakıfları her türlü teftiş ve kontrolden muaf tutmak, tensip edilecek hususlardan addedilemez. Kaldı ki, vakıflar ve bu arada diyanî vakıflar ve tesisler de, gayelerinden inhiraf ettikleri zaman, gayeleri kanuna, ahlâk ve âdaba aykırı hale geldiği vakit, Medenî Kanun gereğince tasfiye olunarak, mamelekleri, vakfın gayesiyle bağdaşan âmme otoritesine dâhil teşekküllere devredileceğinden, bir bakımdan da devletin menfaati ile ilgilidir. Bu itibarla diyanî vakıflarla aile vakıflarının da diğer vakıflar gibi teftiş ve kontrole tâbi tutulmalarında, gerek vakıf hukuku, gerek vakıfların gayesi ve gerek hukukun umumî prensipleri bakımından bir mahzur müşahede olunamamaktadır. Aynı mülâhaza, ekalliyetler tarafından ihdas edilmiş olan diyanî vakıflar hakkında da düşünölmek lâzımdır. Ekalliyetler de Türk vatandaşları olduklarından ve Türk mevzuatından her bakımdan müstefit bulduklarından onlarla ilgili vakıfları, Türkler tarafından yapılan vakıflara nazaran istisnaya tâbi tutmanın makûl ve hukukî sebebinin ne olabileceği düşünölmelidir. Vakıfların bilâ istisna hepsinin âmme velâyetine izafetle teftiş ve kontrolü ve indelhace zabtedilerek devlet namına işletilmesi vakıfların aleyhine değil, bilâkiş lehinedir. Ancak böyle bir teftiş ve kontrol ile mazbut vakıfların idaresi, aciz, suiniyet ve ihmâl gösteren âmme velâyeti karşısında lüzumsuz ve hattâ tehlikeli olabilir. Âmme velâyetine izafetle ciddî bir teftiş ve kontrol zihniyeti ve mevzuatı dâhilinde vazife gören selâhiyetli te-

şekküllerin hiç birinden zarar gelmez. Esasen yazımızda, devlet namına vakıf ve tesislerin hepsinin murakabeye tâbi tutulması fikir ve temennisini, kontrolün dirayet ve hüsnüniyetle cereyanı faraziyesinden hareket ederek izhar etmiş bulunuyoruz. Normal olan hâl de budur; zira, bütün menedî ve hukukî münasebet ve menfaatlerde suiniyet değil, hüsnüniyet asıldır. Vakıfların teftiş ve kontrolüne selâhiyetli teşekküldeki aciz, ihmâl ve suiistimal, şiddetli ve müessir müeyyidelerle bağlanacak olursa, teftiş ve murakabeden endişeye mahal kalmaz.

F — Vakıfları âmme velâyetine izafetle kontrole yetkili teşekkül, vakıfların gelirinden en ufak meblâğı vakfın zararına olarak tasarruf yetkisine sahip olmamalıdır. Aksi hal, vakfın gayesiyle bağdaşamaz. Meselâ Vakıflar Genel Müdüğü veya onun namına hukukî muameleye ehil ve yetkili sair memurlar, vakıf araziye devletin hükmî şahsiyeti lehine olsa bile bilâivaz elden çıkaramıyacağı gibi, personelin ferdî menfaatlerini tatmin sadedinde bedelsiz temlik ve âriyet gibi yollarla tasarruf konusu yapamazlar.

Yazının netice kısmında kısa bir şekilde kaydetmeyi münasip bulduğumuz bu hususlar, vakıf ve tesislerden beklenen gayenin mümkün olduğu kadar semereli bir şekilde tahakkukunu ve vakıf yapma arzusunu artırmak için üzerinde ehemiyetle durulması icabeden noktadır. Bizde vakıflara ve tesislere ait mevzuat ile Vakıflar Genel Müdüğü Teşkilât Kanununda yapılması düşünölen değişikliklerde bu cihetlere önem verilmesi vakıf ve tesislerin bu yazıda izahına çalışılan mühim hizmetlerin temin edilebilmesi bakımından zarurîdir.